

Norsk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur før 1914 i et skandinavisk og europeisk perspektiv

Norwegian Pre-1914 Future-War and Invasion Literature in a Scandinavian and European Perspective

Christian K. Melby

Førsteamanuensis i moderne historie, Institutt for pedagogikk, religion og samfunnsfag, Høgskulen på Vestlandet.

Ph.d., 2018

christian.melby@hvl.no

Sammendrag

Norsk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur fra årene før 1914 har i liten grad blitt studert og analysert av historikere. Denne artikkelen viser at sjangeren hadde fått et fotfeste i Norge i tiåret før utbruddet av første verdenskrig, og at norske forfattere i stor grad var inspirert av og fulgte europeiske trender innenfor sjangerens utvikling. Artikkelen setter norsk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur inn i en større skandinavisk kontekst, og viser at fortellingene kun i unntakstilfeller kan benyttes for å forklare eller analysere noen form for førkrigsstemning eller folkemening i Norge.

Nøkkelord

Litteratur, fremtidskrig, science fiction, litteraturhistorie, norsk historie

Abstract

Norwegian future-war and invasion fiction from the era prior to 1914 has not been the subject of much study by historians. This article shows that the genre had gained a foothold in Norway in the decade prior to the outbreak of the First World War, and that Norwegian authors to a large extent were inspired by and followed European trends when it came to the genre's development. The article places Norwegian future-war and invasion fiction within a wider Scandinavian context and shows that, in most cases, the stories cannot be used to explain or analyse any form of pre-war sentiments or public opinion in Norway.

Keywords

Literature, future wars, science fiction, literary history, Norwegian history

En anonym novelle, publisert i det skotske tidsskriftet *Blackwood's Magazine* i mai 1871, har satt et langvarig preg på moderne litteratur. Novellen, *The Battle of Dorking*, var skrevet av George Tomkyns Chesney, en oberstløytnant (brevet lieutenant colonel) og ingeniør. I Chesney sin fortelling blir Storbritannia i nær fremtid invadert av tyske soldater, som bekjemper de dårlig utrustede britiske styrkene utenfor Dorking i Surrey. Novellen var skrevet som om den ble fortalt femti år frem i tid, et litterært virkemiddel som krydret historien om den fiktive tyske invasjonen med en følelse av å være en advarsel fra fremtiden. Novellens suksess la grunnlaget for en bølge – eller rettere sagt flere bølger – over de neste tiårene med lignende

fortellinger om invasjoner og fremtidskriger over hele Europa.¹ Kjente eksempler fra årene før 1914 inkluderer H.G. Wells, *The War in the Air* (1908), og Willam Le Queux sine fortellinger *The Great War in England in 1897* (1894) og *The Invasion of 1910* (1906).²

Den akademiske interessen for Chesney og bølgene av «invasjons-» eller «fremtidskrigs-litteratur» han sparket i gang, skjøt særlig fart på 1960-tallet. I.F. Clarke la mye av grunnlaget med sine studier av «fremtidskriger».³ Siden den tid har både historikere og litteraturvitere interessert seg for og undersøkt denne litterære sjangeren. De siste tiårene har særlig studiet av britisk invasjonslitteratur i perioden før 1914 blitt et stort forskningsfelt.⁴

Skillet mellom de forskjellige historiene kan være litt uklare, men enkelt forklart beskriver fremtidskrigs-litteratur en imaginær konflikt i nær (eller fjern) fremtid, mens invasjonslitteratur som regel mer konkret omhandler fiktive fremtidige invasjoner. Fremtidskrigs-litteratur er i så måte en underkategori av «fantastisk» litteratur, eller *science fiction*, mens invasjonslitteratur igjen er en underkategori av fremtidskrigs-litteraturen. Selv om fantasier om fremtidige kriger og invasjoner ble publisert og diskutert lenge før 1870-årene, markerte Chesneys novelle både en kvalitativ og en kvantitativ endring: Etter *Dorking* ble fremtidskriger del av den moderne masselitteraturen, lest og kommentert, etterlignet og bygget videre på, av en stor skare lesere og skribenter. Den moderne fremtidskrigs- og invasjonslitteraturen har altså sin begynnelse i 1871.⁵

Sammenlignet med den etter hvert omfattende forskningen på britisk fremtidskrigs-litteratur før første verdenskrig har lignende fortellinger i Skandinavia, og spesielt Norge, i den samme perioden fått svært liten oppmerksomhet. Et hederlig unntak er grunnarbeidet til Claes Ahlund, som har vist at invasjonslitteratur og spionromaner – to litterære kategorier som ifølge Ahlund vanskelig kan separeres fra hverandre – var populære i Sverige og Skandinavia i perioden før og under verdenskrigen.⁶ Her kan også nevnes Øystein Sørensens arbeid med kontrafaktisk historie, der en del av de tekstene som diskuteres i denne artikkelen, også blir analysert.⁷ Det er likevel fortsatt noen gap i vår forståelse av spesifikt norsk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur før 1914, og av måten denne ble lest og mottatt på i sin samtid. Ahlund argumenterer for at skandinavisk invasjons- og spionlitteratur formet folkekmeningen («public opinion») i de nordiske landene under verdenskrigen, men fremlegger ikke noe overbevisende bevis på dette.⁸ Ahlunds synspunkt er i tråd med annen internasjonal forskning, der særlig populariteten til britisk invasjonslitteratur har blitt sett på som en indikasjon på at leserne fryktet invasjon eller sa seg enige i de argumentene som kom frem i litteraturen. Denne tolkningen av litteraturens popularitet har blitt utfordret, og nyere

-
1. Etter den første publikasjonen i *Blackwood's Magazine* i mai ble Chesneys fortelling lansert i pamflettformat ([Chesney] 1871). Denne pamfletten alene solgte over 100 000 eksemplarer over sommeren 1871. Se Finkelstein 2002: 94.
  2. Wells 1908; Le Queux 1894, 1906. Oversettelser av slike historier var vanlige. Sistnevnte bok av Le Queux ble for eksempel ugitt i Tyskland under tittelen *Die Invasion von 1910. Einfall der Deutschen in England* (Le Queux [1907]). Tyskland hadde også en stor egenproduksjon av lignende fortellinger, f.eks. Seestern ([1906]). For en oversikt over slik litteratur – om enn med litt uklare kriterier for hva som er inkludert og ekskludert – se Clarke 1992: 224–262.
  3. Se f.eks. Clarke 1965, 1967, 1992. Førsteutgaven av sistnevnte ble gitt ut i 1966.
  4. For å nevne noen: Matin 2011a, 2011b; Hughes & Wood 2014; Bulfin 2015, 2018; Melby 2020.
  5. For en diskusjon av definisjonen på fremtidskrigs- og invasjonslitteratur, og deres utvikling i Storbritannia etter *Dorking*, se Matin 2011a; Melby 2020.
  6. Ahlund 2003, 2010, 2012. Matin 2011a: 802 noterer seg også at spionromaner kan sees på som del av invasjonslitteraturen.
  7. Sørensen 2004. Se nedenfor.
  8. Se Ahlund 2012.

forskning har indikert at britiske invasjonsnarrativer ble konsumert av en blandet leserskare, og at de politiske synspunktene ikke alltid var like åpenbare for leserne.⁹

Med bakgrunn i slik nyere forskning bygger denne artikkelen på en lignende forståelse av norsk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur. Gjennom å spørre hvordan slik litteratur ble lest og forstått i Norge i årene før 1914, og hvordan den ble diskutert i den offentlige sfære, ønsker jeg i denne artikkelen både å kartlegge fremtidskrigs- og invasjonslitteratur i en norsk kontekst, men også å vise hvordan litteraturen ble lest i sin samtid. Her argumenterer jeg for at tekstene må forstås både som politiske kommentarer og som underholdning, og at sistnevnte element var det dominerende trekket i norsk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur i årene før 1914. Artikkelen vil også vise hvordan den norske litteraturen må forstås som del av den bredere, europeiske og internasjonale fremtidskrigs- og invasjonslitteraturen i den samme perioden. Artikkelen åpner med en gjennomgang av den skandinaviske oppblomstringen av fremtidskrigs- og invasjonslitteratur i tiårene før 1900, før den viser hvordan slik litteratur fikk fotfeste i Norge rundt århundreskiftet.

Etter en gjennomgang av utviklingen av skandinavisk fremtidskrigs- og invasjonslitteratur etter 1871 fokuserer artikkelen på den norske varianten av litteraturen. Mens svenske og danske forfattere var tidlig ute med å kopiere og etterligne Chesney, var norske forfattere noe senere med sine oppdiktede fremtidskriger. Gjennom bruk av avisnotiser og -kommentarer sporer artikkelen mottakelsen til fremtidskrigs- og invasjonslitteraturen, og undersøker hvordan norske lesere forholdt seg til fortellingene. Artikkelen bygger delvis på søk i aviser fra de tre skandinaviske landene, der fiktive fremtidskriger ofte ble omtalt og diskutert i tiårene etter 1871.¹⁰ Dokumentanalyse av aviser gir om ikke et fullstendig eller perfekt bilde, så i det minste en indikasjon på hva som opptok lesere. Av den grunn vies en del plass til kommentarer fra avisenes egne spalter. Utvalgte eksempler av litteraturen diskuteres i større detalj for å vise hvordan fremtidskrigs- og invasjonslitteraturen var bygget opp, og hvordan den endret seg i løpet av perioden mellom 1871 og 1914.

Metodologisk sett er artikkelen en kvalitativ analyse av den skandinaviske fremtidskrigs- og invasjonslitteratur-sjangeren som helhet, med de avgrensningene dette medfører. Det er vanskelig å gi en fullstendig oversikt over all litteratur om fremtidig krig som ble produsert mellom 1871 og 1914 i en artikkel av et slikt begrenset omfang. Studien omfatter for eksempel ikke litteratur der mulig krig eller invasjon truer i bakgrunnen, slik som i Wilhelm Nagels *Et skjæbnesvangert dokument* (1905). For Sveriges og Danmarks vedkommende, der Dorking-etterligninger kan spores tilbake til 1870-årene, brukes noe tid på å vise hvordan disse fortellingene utviklet seg i årene før århundreskiftet, og mindre plass på fortellinger som utkom etter 1900, da sjangeren var godt etablert. For Norges del bruker artikkelen mest tid på litteraturen rundt århundreskiftet og i det første tiåret av det tjuende århundre, da sjangeren fant sin plass i den norske litteraturfloraen.

9. Se Melby 2020, 2023.

10. Søkene har blitt foretatt i avisdatabasene til Nasjonalbiblioteket i Norge (nb.no), til Kungliga biblioteket i Sverige (tidningar.kb.se) og til Statsbiblioteket i Danmark (statsbiblioteket.dk/mediestream). Søkene ble foretatt over en periode på flere måneder, med søketermer som «fremtidskrig» og «invasjon», gjerne i kombinasjon med «litteratur», men også gjennom målrettede søk på konkrete fortellinger og begreper, som «Dorking» og «Den store/stora krigen», eller forfattere, som «Aminoff». Siden aviser i det nittende århundre ofte refererte til og gjerne direkte avskrev hverandre, i tillegg til at de gjerne nevnte og diskuterte flere fortellinger samtidig, har avgrensninger av søkeresultatene vært vanskelig. Sammen med de allerede identifiserte publikasjonene som Ahlund har funnet i sitt arbeid, har søket likevel gitt et oversiktsbilde av fortellinger som ble publisert i Skandinavia i perioden etter 1871.

Utviklingen av svensk og dansk fremtidskrigslitteratur mellom 1871 og 1914

Det tok noe tid før beretningen om *The Battle of Dorking* nådde norske lesere. I slutten av juli 1871 kunne *Aftenposten* informere sine lesere at en fortelling «for en tid tilbake» hadde beskrevet en tysk invasjon, og at denne «vakte umaadelig Opsigt». Avisen kunne også melde at *The Times* hadde følt seg tvunget til å svare på *The Battle of Dorking* ved å publisere sin egen invasjonsfortelling, «The Second Armada».¹¹ *Morgenbladet* satte av plass til en mer utfyllende beskrivelse av «Slaget ved Dorking» den følgende måneden, sakset direkte fra den danske avisen *Dagbladet*.¹² Andre aviser inkluderte notiser av mindre størrelse utover høsten.¹³ Reaksjonen på *Dorking* i Norge må altså sies å ha vært noe mer avmålt enn i nabolandene Danmark, der *Dagbladet* som nevnt skrev utfyllende om fortellingen, og Sverige, der en oversettelse av Chesneys fortelling ble publisert i 1872.¹⁴

I hverken Danmark eller Sverige ser *Dorking* ut til å ha ført til noen umiddelbar bølge av etterligninger. Riktignok fantes det, slik Claes Ahlund har vist, også før 1871 en tradisjon for å skrive fremtidsfortellinger i Sverige: Allerede i 1840 ble det publisert en historie der Sverige blir invadert og bekjempet av Russland. Ahlund skriver at moderne svensk invasjonslitteratur – publisert etter *Dorking* og etter den fransk-prøyssiske krig – måtte vente helt til 1889,¹⁵ men dette er ikke helt riktig: en fortelling med tittelen *En framtidssaga* og med samme tilsnitt som *Dorking* dukket opp rundt midten av 1870-tallet.¹⁶ Danskene fulgte ikke langt etter: En anonym fortelling publisert i 1880, presentert som et «fundet manuskript» under tittelen *Slaget ved Lyngby i 18...* var «skrevet i en Form, hvis Forbillede maaske er hentet fra et engelsk militært Skrift, men som dog er ny hertilands».¹⁷ Om historien kan sies å egentlig kunne plasseres i samme dramatiske sjanger som *Dorking*, er et annet spørsmål, all den tid fremstillingen av slaget ved Lyngby ble omtalt som «saa rolig, saa lidenskabsløst, saa lidet fantastisk og saa fjern fra al pessimistisk Overdrivelse, som det vel er muligt».¹⁸ Likevel: I både Sverige og Danmark ble det publisert historier i 1880-årene som tydelig ble ansett for å tilhøre samme type litteratur som *The Battle of Dorking*: fortellinger som dramatisk presenterte et militært nederlag og en ydmykende invasjon en gang i nær fremtid.

Noen virkelig bølge av invasjonslitteratur i Skandinavia kan man likevel ikke snakke om før på 1890-tallet, og særlig det første halvannet tiåret av det 20. århundre. I denne perioden ble det i både Sverige og Danmark publisert et større utvalg fiktive invasjons- og fremtidskrigsfortellinger. «Kriget rasar öfverallt i världen», skrev en kommentator i svenske *Dagens Nyheter* i november 1906. Riktignok foregikk krigen bare i bøker, «men det är lika rysligt

11. *Aftenposten*, 26. juli 1871: 1. «The Second Armada» hadde blitt publisert i *The Times*, 22. juni 1871: 5.

12. *Morgenbladet*, 14. august 1871: 2; *Dagbladet* (DK), 9. august 1871: 2–3.

13. Se f.eks. *Bergens Adressecontoirs Efterretninger*, 20. september 1871: 4; *Bergensposten* 21. september 1871: 3. Samme notis som i begge disse avisene hadde tidligere blitt publisert i Danmark, se *Bornholms Tidende*, 19. september 1871: 2. Aviser sakset ofte større eller mindre saker fra hverandre, og det er godt mulig at informasjon om *Dorking* kom til Norge via Danmark og danske aviser heller enn via Storbritannia.

14. [Chesney] 1872.

15. Ahlund 2003: 89.

16. Björlin 1876. Slik tittelen antyder, er historien skrevet som om den skuer tilbake fra en plass i fremtiden, nærmere bestemt fra 1925. På lignende vis som med *The Battle of Dorking*, der Chesney tar utgangspunkt i øyenvitneskildringen til en «volunteer», begynner Björlins *framtidssaga* med øyenvitneskildringen til en «gammel landtvärnsman»; «jag hade äfven läst 'The Battle of Dorking'», forteller denne oss (s. 51). Fortellingen beskriver et russisk overfall på Sverige i nær fremtid, og de katastrofer dette medfører.

17. *Viborg Stifts-Tidende*, 16. februar 1880: 1. Denne, og andre tidlige danske fremtidskrigsfortellinger, er trykket opp i Dalgaard 2011.

18. *Dagens Nyheter* (DK), 13. februar 1880: 1.

ändå, åtminstone för dem som äro tvungna att läsa dessa romaner».¹⁹ I så måte var Skandinavia på linje med resten av Europa, der sjangeren hadde sin storhetstid i de to tiårene før utbruddet av verdenskrigen i 1914. I denne perioden ble flere av de mest populære fremtidskrigsfortellingene publisert, blant annet av forfattere som William Le Queux i Storbritannia. Oversettelser av disse europeiske tekstene dukket også opp på det skandinaviske markedet. Den svenske versjonen av *The Battle of Dorking* har allerede blitt nevnt, men andre fortellinger nådde også skandinaviske lesere i oversettelse. Det var altså tydelig et marked for europeisk fremtidskrigs litteratur også i Norden i årene før verdenskrigen.

Svenske og danske fremtidskrigsfortellinger fulgte den generelle europeiske trenden, der historiene grovt sett kan inndeles i én av to kategorier. Den første er de høyt tekniske og gjerne polemiserende fortellingene der forfatterne ofte – men ikke alltid – er offiserer i de væpnede styrker. Den andre kategorien er fortellinger der drama og spenning og å nå en stor leserkrets tydelig var viktigere enn i de ofte mer tungleste, tekniske fortellingene. Fiksjonsfremstillinger innenfor den første av disse kategoriene var gjerne åpne om at de ønsket å påvirke politikere eller velgere: Eksempelvis dedikerte den svenske oversetteren av *Slaget ved Dorking* oversettelsen til «Sveriges riksdagsmän», og forfatteren av *Hvarför vi förlorade slaget vid Upsala den 18 maj 1900* (1890) tilegnet historien til «1891 års Riksdag».²⁰ Innenfor denne første kategorien kan også inkluderes historier som ofte tok form av en ren fiktiv akademisk historisk gjennomgang av fremtidige hendelser, heller enn som et dramatisk narrativ.

Mens den noe tørre *Slaget ved Lyngby* kan sies å tilhøre den første kategorien, var det flere forfattere som maktet å kombinere de to kategoriene, slik at polemiske og tekniske utgreiinger eksisterte sammen med spennende og også populære narrativ. I Sverige var særlig offiseren Iwan Tønnes Aminoff, som skrev under pseudonymet «Radscha», en produktiv forfatter i tiåret før 1914.²¹ Danskene hadde også sine sensasjonsromaner, slik som *Dommens Dag* fra 1908.²² Denne anonyme fortellingen beskrev et tysk overfall på Danmark, og ble av enkelte i pressen omtalt som kanskje noe vel sensasjonalistisk: «Som Pjecen nu foreligger, hyllet i et tæt Anonymitetens Slør», skrev avisen *Dannebrog*,

er man i Tvivl om, hvorvidt man i dens Ophavsmand har en politiserende Literat for sig, eller man staar overfor en Militærperson, der i ledige Stunder paa Vagten, og naar praktisk og nyttigt tjenstligt Arbeide ikke legger beslag paa ham, sysler med literære Forsøg med saa stor Iver, at Sansen for det æsthetisk virkningsfulde til Tider ganske løber af med hans militære Sagkundskab og hans almenmenneskelige, sunde Fornuft.²³

Det er likevel liten tvil om at *Dommens Dag* fant en stor leserkrets, og at format og tidspunkt for utgivelsen – på en tid da den politiske debatten i stort monn var opptatt av det danske forsvaret – trolig var blant årsakene til at den ble svært populær.²⁴

Både Sverige og Danmark hadde altså en hjemmeproduisert invasjonslitteratur etter europeisk mønster før utbruddet av verdenskrigen. Denne litteraturen var, slik den ofte også var

19. *Dagens Nyheter* (S), 25. november 1906: 2.

20. [Chesney] 1872; *Hvarför vi förlorade slaget* 1890.

21. Om Aminoff, se Ahlund 2003, 2010.

22. [Larsen & Dalhoff-Nielsen] 1908.

23. *Dannebrog*, 31. mai 1908: 3. Avisen spekulerte videre om at *Dommens Dag* kunne være resultatet av et samarbeid mellom to forfattere, en «Æsthetiker og en Militær». Ganske riktig viste det seg å være to forfattere bak fortellingen – skribenten Karl Larsen og obserstløytnant Dalhoff-Nielsen – noe som ble avslørt først ni år senere. Se f.eks. *Bornholms Social-Demokrat*, 6. november 1917: 1.

24. Forlaget kunne melde at allerede én uke etter utgivelsen var man i gang med å produsere det fjerde opplaget. Se *Dannebrog*, 31. mai 1908: 5.

ellers i Europa, del av den offentlig debatt og da særlig forsvarsdebatten. Dette var altså i stor grad en form for tendenslitteratur, der varierende grader av kunstneriske virkemidler var blandet med politisk argumentasjon. Man skal likevel ikke se bort fra at leserne av slik litteratur kan ha hatt mange forskjellige motivasjoner bak å plukke opp og lese disse fortellingene, og populariteten deres må derfor ikke forveksles med aksept av de påstandene de presenterte. En kort pamflett fra 1891 med navnet *Det stora kriget 1895, och huru Sverige räddades* bruker flesteparten av sine 42 sider på å diskutere svensk innenrikspolitikk og internasjonale relasjoner, mens selve krigen – mellom Frankrike, Russland og Danmark på den ene siden, og Tyskland, Østerrike-Ungarn og Italia på den andre siden – vies svært liten plass. Sverige «reddes» i denne krigen ved å reformere det politiske systemet og erklære seg nøytrale i konflikten – altså ved ikke å delta i fremtidskrigen i det hele tatt. Forfatterens eget syn på fremtidskrigs litteratur er da også at dette er en sjanger leseren generelt bør holde seg langt borte fra: Forfatterne av tidligere utgitte fortellinger, som *Hvarför vi förlorade slaget vid Upsala den 18 maj 1900*, blir beskrevet som lite bedre enn forrædere, da de gjennom overdrivelser og sensasjonspregede skriverier fremstiller Sverige som mer sårbart enn det er.²⁵ Om leserne av *Det stora kriget* var enige i denne analysen, er selvfølgelig et åpent spørsmål. Når det er sagt: En kritisk anmelder av pamfletten var nok ikke langt unna sannheten da vedkommende bemerket at leserne nok burde føle seg lurte om de leste fortellingen med håp om å finne en analyse av hvordan det svenske forsvaret kunne styrkes, eller om å få vite hvordan en mulig fremtidskrig ville kunne utfolde seg.²⁶ Om ikke annet er pamflettens kritikk av annen invasjonslitteratur en indikasjon på at slike tekster ble lest og diskutert i et visst omfang i Sverige allerede tidlig i 1890-årene. Politisk litteratur om fremtidskriger var altså en livlig del av det offentlige ordskiftet, der forfatterne også kommenterte og kritiserte annen litteratur innen den samme sjangeren.

Etter hvert som man også ellers i Europa kunne se konstellasjoner av kjente fiender – britisk fremtidskrigs litteratur i tiåret før 1914 presenterte for eksempel som oftest Tyskland som fienden i imaginære fremtidsslag – tegnet det seg også mønstre i skandinavisk litteratur. Ahlund viser at i Sverige var det ofte Russland som tok rollen som antagonist i de imaginære fremtidskrigene, mens danskene tenderte mot å se på Tyskland som den fremtidige fienden. I begge tilfeller var det naturligvis historiske årsaker til disse valgene av mulige fiender: Sverige og Danmark hadde vært i krig med henholdsvis Russland og Tyskland tidligere.²⁷

Norsk fremtidskrigs litteratur fra århundreskiftet til 1914

Hva med Norges svar på slik litteratur? Det ser ikke ut til å ha vært noen stor produksjon av norsk invasjons- og fremtidskrigs litteratur før århundreskiftet, og heller ikke noen (i skandinavisk sammenheng) større produksjon i årene inn mot verdenskrigen. Det fantes likevel noen eksempler på fiktive invasjoner av Norge, og her kan man kanskje inkludere svenske fortellinger fra tiden like før og etter unionsoppløsningen i 1905, der Norge inntar en større eller mindre rolle. Ikke alle historiene var like direkte som Iwan T. Aminoff – den ovennevnte «Radscha» – sin roman fra 1906 med den illustrerende tittelen *Kriget Norge-Ryssland. Føljer af olycksåret 1905*. I denne fortellingen leder norsk selvstendighet til ulykke for den unge

25. *Det stora kriget* 1891: 16–17.

26. *Gefleborgs Läns Tidning*, 23. april 1891: 1. Det skal sies at anmelderen også var kritisk til de liberale politiske synspunktene som kom frem i pamfletten, ikke bare til de manglene som ble påpekt.

27. Ahlund 2012: 113–114.

nasjonen, som nok kunne ha unngått krigen om nordmennene hadde holdt seg i union med Sverige.²⁸

I forbindelse med unionsoppløsningen kan også nevnes de *kontrafaktiske*, eller alternativhistoriske, svarene på 1905, både på norsk og svensk side av grensen. Et svensk svar på unionsoppløsning var pseudonymet «Sigbrand» (egentlig Evert Sylander) sin roman *Uppgörelsen. Skildringar från det kommande svensk-norska kriget* (1906). Til tross for tittelens lovnader om en fremtidsskildring kan boken, slik Øystein Sørensen argumenterer for, helst leses som «en retrospektiv alternativ historiefortelling», altså en alternativ versjon av hendelsene i 1905.²⁹ En norsk versjon av denne tenkte svensk-norske krigen var Odd Munk (pseudonym for Sven Elvestad og Olaf Wilhelm Erichsen) sin roman *Det nye Norge. Krigen 1905* (1906), også denne en alternativ versjon av 1905, heller enn en fremtidsroman.³⁰

Ifølge Odd M. Syversen var Odd Munk/Elvestad og Erichsen sin bok et tilsvaret til Iwan T. Aminoff sin *När krigsguden talar*, som visstnok skulle omhandle en krig mellom Norge og Sverige. Ikke lenge etter utgivelsen av *Det nye Norge* ble så Aminoff sin *Kriget Norge-Ryssland* utgitt som et direkte tilsvaret til «Odd Munk» sin krigsskildring, fortsatt ifølge Syversen.³¹ Slik også Sørensen bemerker, er i det minste første del av denne påstanden svært lite troverdig, da Aminoff sin *När krigsguden talar* ikke omhandler noen krig mellom Norge og Sverige, men mellom Sverige og *Russland*. I den grad den var tenkt å være et tilsvaret til noe som helst, er det mer trolig at Elvestad og Erichsen skrev *Det nye Norge* etter å ha lest «Sigbrand» sin *Uppgörelsen*.³² Det er også godt mulig at de to norske forfatterne skrev boken sin som et motsvar til Aminoff sin andre bok, *Kriget Norge-Ryssland*, heller enn at denne kom ut som et tilsvaret til *Det nye Norge*. De første delene av Aminoff sin fortelling om en fremtidig krig mellom Norge og Russland dukket nemlig opp flere måneder før Elvestad og Erichsen publiserte sin versjon av en kontrafaktisk svensk-norsk krig.³³

Uansett ble de tre historiene – Sigbrand/Sylander sin *Uppgörelsen*, Radscha/Aminoff sin *Kriget Norge-Ryssland* og Odd Munk/Elvestad og Erichsen sin *Det nye Norge* – tydeligvis lest, forstått og tolket som del av en generell trend, i det minste i svenske aviser. «Jag för min del

28. Aminoff 1906. Romanen ble først publisert som føljetong i en serie hefter. Fortellingen er også rikt illustrert – en fotograf skal visstnok ha reist rundt i Norge i ukesvis for å skaffe fotografier til fortellingen. Se *Norrbottnens Allehanda*, 29. mai 1906, 4. Aminoff benytter flere fortellerstemmer i historien, slik at forskjellige perspektiver på handlingen kommer frem. Sammen med det arbeidet som har blitt gjort for å skaffe illustrasjoner, gjør dette at formatet på romanen minner om den britiske «The Great War of 1892», som ble publisert som rikt illustrert føljetong i tidsskriftet *Black & White* mellom januar og mai 1892, og utgitt i bokform året etter. Se Colomb mfl. 1893.

29. Sørensen 2004: 128. Fortidens fremtidskrigslitteratur – som omhandler en fremtid som aldri inntraff – kan også ifølge Sørensen med en viss rett beskrives som «retrospektiv alternativ historie» (s. 127). Det er likevel etter min mening mer oversiktlig å skille mellom kontrafaktisk/alternativ historie – omhandlende nær eller fjern *fortid* – og litteratur som omhandler en tenkt nær eller fjern *fremtid*, selv når denne «fremtiden» i dag befinner seg et sted bakover i tid.

30. Om «Sigbrand» og «Odd Munk» sine romaner, se Sørensen 2004: 123–130. Annetsteds setter Sørensen «Sigbrand» sin fortelling inn i en relativt kortlivet og marginal tradisjon på begge sider av grensen der skuffelsen og forbitrelsen over egne ledere i 1905 er gjennomgående. Se Sørensen 2005: 180–181.

31. Syversen 1986: 58.

32. Sørensen 2004: 127–128.

33. Et utdrag av det første kapitlet dukket for eksempel opp i avisen *Gotlänningen*, 4. april 1906: 4. Det første heftet i serien ble publisert i mai. Se f.eks. annonse i ukesavisen *Svensk Skyttetidsskrift*, 12. mai 1906: 7. I Norge hadde Aftenposten fått sett på det første heftet – og reklamematerialet som hadde blitt oversendt til norske bokhandlere – allerede den 9. mai 1906, se s. 1. Det er likevel uklart om fortellingen skapte mye oppstandelse i Norge; få aviser ser ut til å ha tatt notis av den. *Det nye Norge* ble på den annen side ikke publisert før i november samme år, på eget forlag. Den hadde likevel innen den tid skapt en del oppstyr: «Da en del Kristianiablade hørte, at der skulde skrives en Bog om den Krig, som kunde blevet i 1905 [...] virkede det paa dem, som naar man vifter til en Flok olme Oxer med et rødt Klæde» (*Kysten*, 1. desember 1906: 4). Forordet i boken var også tydelig skrevet for å imøtegå slik kritikk, og bemerket at dens formål ikke var å «skabe nogen Misstemning mellem Nordmænd og Svensker». Se Munk 1906: [5].

anser at nu kan det vara nog med krigsböcker», klaget en skribent med signaturen Mustafa i *Dagens Nyheter* – den samme kommentatoren som hadde sukket over at krig så ut til å «rasa öfverallt». «Både Sigbrand och Radscha och de två kungadyrkande norrmännen borde nu kunna hvila på sina lagrar.»³⁴ Andre var enig: «Kapten Aminoff borde hvila sig litet mellan de krig och revolutioner, som fyller hans böcker», sukket en annen kommentator, i *Stockholms Dagblad*. Denne kommentatoren hadde også notert seg alle tre romaner, og hjertesukket kom under den noe resignerte overskriften «Ytterligare två romaner om framtidskrig».³⁵ Fremtidskrigslitteratur og kontrafaktiske spekulasjoner var altså del av det samme bokmarkedet, og dette markedet gikk på tvers av landegrensene – i det minste i dette tilfellet. Slike kommentarer til unionsoppløsningen og følgene av denne – eller måter det hele kunne ha gått annerledes på – er også nok et eksempel på at litteratur om imaginære kriger også ofte primært var kommentarer om samtiden og om den politiske utviklingen. Det var generelle utviklingstrekk og hendelser i samfunnet som ble skrevet om og analysert av mange av forfatterne bak slik spekulativ fiksjon.

Når det gjelder virkelig norskskrevet *fremtidskrigslitteratur*, og altså ikke alternativ historie som *Det nye Norge*, var det også en del på markedet i årene før 1914. Et tidlig eksempel var en fortelling med tittelen «Promenaden åt Kristiania 190*. En storsvensk dröm», som ble trykket som føljetong i Venstre-avisen *Nationalbladet* i mai og juni 1899.³⁶ I denne fortellingen går svenskene til overraskelsesangrep på Norge. Grunnet manglende norske investeringer i grensebefestninger er den svenske hæren i stand til raskt å omgå all motstand og nå frem til Kristiania. Historien ble mye kommentert i norske medier da den kom ut. Høyre-aviser var svært kritiske til fremstillingen av svensk barbari i fortellingen, og en innsender klaget i *Aftenposten* over at noen lesere hadde trodd at det slett ikke var fiksjon det var snakk om, men at Fredrikshald (dagens Halden) faktisk hadde falt i svenske hender.³⁷ Hvis dette stemmer, er det en indikasjon på at norske lesere var uvante med slike fiktive fremtidskrigsfortellinger. *Dagbladet*, en Venstre-avis, var mer støttende, og noterte seg at fortellingen skulle ha vært inspirert av den svenske grev Douglas sin pamflett, *Hur vi förlorade Norrland*.³⁸ I Douglas sin fortelling, utgitt et tiår tidligere i 1889, og også utgitt i Norge i 1890, blir Sverige angrepet av Russland.³⁹ Det er godt mulig at «Promenaden åt Kristiania» er det første eksemplet på norskskrevet og norsktrykket moderne invasjonslitteratur for en bred leserkrets. Passende nok var det i årene før unionsoppløsningen altså Sverige som var fienden i dette tidlige eksemplet på sjangeren i Norge.

Sin sene ankomst til tross, «Promenaden åt Kristiania» hører egentlig mer hjemme blant tidligere versjoner av fremtidskrigslitteratur enn de fortellingene som begynte å bli populære fra 1890-årene og utover. Fortellingen er ikke karakterdrevet, men fokuserer hovedsakelig på de militære manøvrer og det storpolitiske spillet. Leseren møter tidvis enkeltindivider, slik som en «hardt saaret ung Soldat på 19 aar» på Fredriksten festning,⁴⁰ men størstedelen av teksten er viet et mer overordnet blikk på kamphandlingene og motivene bak.

I så måte er det en ganske stor kontrast mellom «Promenaden åt Kristiania» fra 1899 og en fortelling skrevet bare tre år senere. Den korte romanen *Kaptein Planke, Chef for Valkyrjen, og krigen 1914*, utgitt under pseudonymet Fin Hamm, var skrevet av en sjøoffiser, premi-

34. *Dagens Nyheter* [S], 25. november 1906: 2.

35. *Stockholms Dagblad*, 25. november 1906: 5. De to romanene overskriften refererte til, var Munks og Aminoffs, men det ble også referert til «Sigbrand» og en oversatt tysk roman.

36. Første del ble trykket 4. mai 1899, siste del den 15. juni.

37. *Aftenposten*, 7. mars 1900: 2.

38. *Dagbladet*, 12. juni 1899: 1.

39. Om Douglas og *Hur vi förlorade Norrland*, se Ahlund 2003: 89–90. Norsk utgave: [Douglas] 1890.

40. *Nationalbladet*, 25. mai 1899: 3.

erløytnant Olaf Hanssen, med de tekniske detaljer og interesse for sjøkrig og krigsmanøvrer dette innebar.⁴¹ Likevel, fortellingen utmerker seg med dramatiske beskrivelser og sin fantasi: Leseren følger kaptein Planke idet han sammen med resten av den norske marinen forsvarer seg mot et angrep fra den amerikanske flåten. Etter å ha truet med å sperre av Floridastredet for å koble sammen Cuba med det amerikanske fastlandet – noe som, blir vi fortalt, ville ha ført til at Golfstrømmen ville forandre retning – går USA til krig mot Storbritannia, samt Sverige og Norge. Boken beskriver i detalj den amerikanske krigføringen i Canada, der tidlig suksess, blant annet ved hjelp av et nybygget luftskip, snart blir avløst av seige kamper, og krigen går over til å bli en hengemyr for amerikanerne. En flåte blir sendt over Atlanteren for å åpne en ny front, og større sjøslag finner sted utenfor Horten og ved Mågerø. Her biter den norske flåten godt fra seg, til tross for alvorlige tap: Norske torpedoangrep, både med torpedobåter, ubåt og torpedodivisjonsbåten «Valkyrjen» fra fortellingens tittel, påfører også amerikanerne stygge tap.

Kaptein Planke kombinerer altså tekniske detaljer med et fantasifullt narrativ, og gjennom å følge Plankes bedrifter får leseren et innblikk i krigshandlingene og de menneskelige påkjenningene. Olaf Hanssens fortelling var kanskje vel fantastisk – *Morgenbladet* kommenterte tørt at forfatteren «røber endog næsten formegen Fantasi» med sin skildring av hvordan krigen med USA bryter ut. Men avisen var også full av lovord for fortellingens balansegang mellom spenning og beskrivelse av faglige detaljer.⁴² Bokens diskusjon av den norske taktikken i møte med den større amerikanske marinen er i overensstemmelse med eksisterende norsk flåtedoktriner fra tiden rundt århundreskiftet: Bruk av manøvrerbare torpedobåter og mindre skip i samband med kystfort i en overordnet kystforsvarsdoktrine var eneste reelle mulighet en småstat som Norge hadde til forsvare seg maritimt i en tidsalder der stormaktenes flåter besto av enormt kraftige og dyre slagskip.⁴³ I sine beskrivelser minner boken til en viss grad om briten H.O. Arnold-Forster sin novelle *In a Conning Tower*, første gang utgitt i 1888, der et sjøslag mellom moderne krigsskip utforskes i detalj, og der beskrivelsen av de tekniske elementene går hånd i hånd med en dramatisk historiefortelling.⁴⁴ *Kaptein Planke* kan derfor sies å markere et bindeledd mellom eldre teknisk detaljerte eller politisk orienterte fortellinger – som «Promenaden åt Kristiania» må sies å tilhøre – og mer dramatisk orienterte fortellinger som begynte å bli vanlige i Europa fra 1890-årene og fremover.

Et annet tidlig eksempel er en snodig fortelling fra 1911, skrevet av Olav Gullvaag under pseudonymet «Johan Visionary». *Kaptein Skugge. Fantastisk forteljing um krigen millom Russland og Noreg i 1950* hadde først gått som føljetong i den trondheimske målavisen *Spegjelen* før den kom ut i bokform.⁴⁵ I enda større grad enn *Kaptein Planke* tilhører *Kaptein Skugge* den moderne, dramatiske fremtidskrigslitteraturen. Fortellingen har enkelte spredte politiske bemerkninger: Det refereres blant annet til at «[d]en likesæl- og resignationspolitikken, me hev førd i lange tider hev laft heile forsvaret i forfall».⁴⁶ Men til tross for at *Spe-*

41. Hamm [1902]. «Forfatteren af 'Kaptein Planke'», kunne avisen *Kysten* meddele sine lesere den 23. desember 1902, «er Premierløytnant i Marinen Olaf Hanssen» (s. 2). Også Pettersen (1924: 123) oppgir forfatter som Olaf Hanssen. En lignende, men kortere beskrivelse av moderne sjøkrig i nær fremtid ble publisert i 1911, i et juletidsskrift utgitt av Horten kreds i den norske forsvarsforening. Her skildret kaptein Sven Oppegaard et sjøslag i fortellingen «Fra krigen 191*» (Oppegaard 1911).

42. *Morgenbladet*, 9. desember 1902: 1.

43. Se Terjesen mfl. 2010: 168–169.

44. [Arnold-Forster] 1888. Også *Morgenbladet* (n. 42 ovenfor) nevnte «I Manøvvertaarnet» i sin anmeldelse av *Kaptein Planke*. Avisen nevnte også «Kapteinen på Mary Rose», en referanse til Clowes 1892.

45. *Visionary* 1911; jf. Pettersen 1924: 255.

46. *Visionary* 1911: 65.

gjelen var en avis med brede interesser, herunder også forsvarspolitiske,⁴⁷ er dette en noe intetsigende politisk kommentar å komme med, all den tid fortellingen finner sted i 1950, 39 år inn i fremtiden. Også *Dorking* fortelles fra et innbilt fremtidsperspektiv, men selv om Chesneys historie tar utgangspunkt i en gjenfortelling av hendelsesforløpet femti år frem i tid, finner selve narrativet sted kun noen få år inn i fremtiden. En fremtidskrig som finner sted flere tiår etter forfatterens egen samtid, vil naturlig nok ha mindre å si om konkrete samfunnsspørsmål enn en fortelling som finner sted i nær fremtid – selv om det finnes enkelte unntak. Man kan for eksempel se for seg allegorier eller satiriske fortellinger som finner sted langt inn i fremtiden, men som egentlig omhandler samtiden. Men dette er ikke tilfellet med *Kaptein Skugge*, som er bemerkelsesverdig lite opptatt av å beskrive politiske utviklingstrekk annet enn rent overflatisk. Russland fremstilles som en fiende og en trussel, men leserne ville nok ha følt at trusselen ikke akkurat var overhengende, all den tid det var flere tiår til noe overfall kunne ventes. Slik Matthew Beaumont har argumentert for i sin studie av reaksjonær og anti-revolusjonær litteratur i Storbritannia i perioden mellom 1870 og 1900, er slike fremtidsfortellinger ofte konstruert som «falske profetier» («false prophecies»), der målet er å overbevise leseren om å foreta de nødvendige endringer i nåtiden for å hindre den beskrevne utviklingen i fremtiden.⁴⁸ Det samme kan sies om historier som ikke er utpreget reaksjonære, slik som når «Promenaden åt Kristiania» argumenterte for utbedring av grensebefestninger for å hindre et svensk overraskelsesangrep. Men *Kaptein Skugge* er ikke en fortelling som oppfordrer leseren til å ta grep, til å endre forløpet til eller forhindre den mulige fremtidige krigen. Alt i alt er den altså en ganske upolitisk beskrivelse av fremtidskrig.

Kaptein Skugge er også noe vanskelig å plassere innenfor fremtidskrigssjangeren når det gjelder beskrivelser av krigshandlingene. Ifølge Darko Suvin kjennetegnes fremtidskrigslitteratur ofte ikke av det som ellers forekommer innenfor science fiction, som ny teknologi eller endrede sosiale forhold.⁴⁹ Dette er en noe urettferdig beskrivelse av mye av fremtidskrigslitteraturen i Europa før 1914, der nye våpen og store sosiale forandringer ofte står i sentrum av fortellingene. Men Suvins beskrivelse er ganske passende på «Johan Visionary»/Olav Gullvaag sin fortelling, der 1950 minner svært mye om 1911. Noe utvikling innen krigsteknologi finnes i boken, deriblant flymaskiner og bruk av undervannsbåter, men i det store og hele er krigen en ganske gammeldags affære. Russiske soldater farer gjennom landet til hest, og beskrivelsene av plyndring og overfall på norske sivile kunne like gjerne vært hentet fra en fortelling om den store nordiske krig som fra en krig i det fremtidige 1950.

Gullvaags fortelling er likevel, til tross for sin noe gammeldagse beskrivelse av krig, et eksempel på den nye tids fremtidskrigslitteratur, hjemmehørende i det 20. århundre heller enn blant de skandinaviske pamflettene fra 1880- og 1890-årene. I enda større grad enn i *Kaptein Planke* fra 1902 er det drama og spenning som driver handlingen fremover. Fortellingen er frakoblet fra politiske standpunkter, og diskuterer heller ikke strategi, taktikk eller nye våpen. Det er kort fortalt en fortelling der leseren primært kunne forvente å bli underholdt. Målmannen og historikeren Asbjørn Øverås hadde sitt første møte med Olav Gullvaags forfatterskap gjennom å lese *Kaptein Skugge* etter hvert som fortellingen kom ut i *Spegjelen*. «Her var hendingar og fantasi som reiv i gutehugen», skriver Øverås på den første siden av biografien sin om Gullvaag. «Men også dei vaksne las med same ihuge.»⁵⁰ Norsk

47. Se Dahl mfl. 2010: 306.

48. Beaumont 2006: 471.

49. Suvin 1983: 4–5.

50. Øverås 1942: 3.

fremtidskrigslitteratur hadde med *Kaptein Skugge* tydelig tatt steget ut fra militærfaglige eller politiske resonnementer og inn i populærlitteraturen – og det i en fortelling som først ble publisert i en relativt obskur målavis i Trondhjem.

De siste årene før verdenskrigens utbrudd i 1914 var det altså et tydelig marked for dramatiske spenningsbøker om fremtidskriger i Norge. Her eksisterte oversatte utenlandske romaner side om side med norskskrevet litteratur.⁵¹ Av sistnevnte kan blant annet nevnes spenningsromanene til Øvre Richter Frich, slik som *Flyvefisken* fra 1913. Romanen gikk som føljetong i flere norske aviser fra desember 1913, deriblant i *Bergens Aftenblad*, der Frich var ansatt som «ansvarshavende upolitisk redaktør».⁵² Den ble publisert i kioskroman-format i 1914.⁵³ Med undertittelen *En roman fra verdenskrigen 1921* er dette en spenningshistorie med Øvre Richter Frich sin vanlige helt Jonas Fjeld i hovedrollen. Med teknologiske nyvinninger, internasjonale intriger og mysterier, kvinner i nød og sterke og handlekraftige helter har fortellingen mye til felles med annen fantastisk underholdningslitteratur i denne perioden. Selve fremtidskrigens bakgrunn og utvikling er her mindre viktig enn beskrivelser av dramatiske hendelser og å holde spenningskurven oppe. Til tross for åpenbare høyreekstremer trekk i Frich sitt forfatterskap – Willy Dahl, som har lite til overs for både Sven Elvestad og Frich, har omtalt Jonas Fjeld som «den perfekte beskrivelse av okkupasjonsåras nazi-plakater med rasereine germanere på – en generasjon før»⁵⁴ – er det få konkrete politiske kommentarer i slik spenningslitteratur. Dette er ikke en roman som argumenterer for økt opprustning, innføring av nye våpen eller – slik det ofte forekommer i kortere, tekniske pamfletter fra 1880- og tidlig 1890-tall – kritikk av spesifikke politiske valg eller hendelser i samfunnet. Mellom generell kritikk av sosialisme og nedsettende beskrivelser av utlendinger er det i stedet spenningen og det fantastiske hendelsesforløpet som står i sentrum i *Flyvefisken*. At Norge skulle være i besittelse av et supervåpen – «flyvefisken» fra bokens tittel – i en fremtidig verdenskrig, var åpenbart ikke tenkt som en seriøs mulighet. Beskrivelsene av de store sjøslagene bærer også preg av å være skrevet av en forfatter som var mer interessert i blodige enkeltdetaljer enn i tekniske beskrivelser eller taktiske disposisjoner. «Staalet fraadset i avrevne lemmer og blodig kjøt», skriver Frich, «mens en stedse voksende silrende strøm av livets væske randt ut fra spygatterne.»⁵⁵ Til tross for sine reaksjonære meninger er fortellingen altså del av masselitteraturen, og en stor variasjon av forskjellige slags lesere var trolig i stand til å lese og ha glede av, eller la seg sjokkere av, selve handlingen i romanen, uten dermed nødvendigvis å akseptere forfatterens politiske standpunkt. Willy Dahls kritikk av Frichs forfatterskap misforstår eller ignorerer nettopp dette elementet ved populærkulturen.

Fremtidskrigslitteraturens plass hos norske lesere

Det er verdt spørre hvem som faktisk leste den norske fremtidskrigslitteraturen, og hvordan den ble forstått i sin samtid. Frich sine romaner var som sagt masselitteratur, ofte publisert som avisføljetonger og senere kiosklitteratur, som ble distribuert og lest av en bred leser-

51. «Side om side» menes her bokstavelig: Artikkelforfatterens egen kopi av *Kaptein Planke* har på ett eller annet tidspunkt av en tidligere eier blitt privatinnbundet sammen med en norsk oversettelse av Max Pemberton sin roman *Kaptein Black, eller jernpiraten*. Sistnevnte hadde først blitt utgitt som føljetong i det britiske guttemagasinet *Chums* mellom 1. mars og 2. august 1893. Boken ble trykket samme år (Pemberton 1893). For minst én norsk leser eksisterte altså den britiske kaptein Black og den norske kaptein Planke mellom to permer.

52. Se *Bergens Aftenblad*, 24. desember 1913: 1. Flere andre aviser trykket også føljetongen – *Trondhjems Adresseavis* begynte for eksempel historien samme dag: 24. desember 1913: 3.

53. Frich 1914.

54. Dahl 1975: 68.

55. Frich 1914: 132.

skare. Men også tidligere norsk invasjons- og fremtidskrigslitteratur ble mottatt og lest på forskjellig vis av forskjellige lesere. Som ellers i Europa var det sjelden én monolittisk mening om hva slik litteratur betød, og hvordan man burde forholde seg til den.⁵⁶

Selv det å skulle forsøke å spore eller måle konkret invasjonsfrykt gjennom fremtidskrigslitteraturen viser seg vanskelig. Naturlig nok var, som nevnt, mange av fortellingene formet av dagsaktuelle hendelser og politiske spørsmål og temaer. «Promenaden åt Kristiania» beskriver for eksempel svenske planer for å slå ned norske ønsker om selvstendighet, nettopp fordi avisen *Nationalbladet* var motstander av unionen og ønsket å fremstille svenskene i et dårlig lys. Men andre fortellinger gir i mindre grad inntrykk av å være advarsler om reelle ytre trusler. At Norge skulle ha noe å frykte fra en amerikansk plan om å sperre av Florida-stredet og sende en flåte over Atlanteren for å angripe Horten, slik Fin Hamm beskriver i *Kaptein Planke*, er åpenbart absurd – et produkt av, om ikke «formegen Fantasi», slik *Morgenbladet* beskrev det, så i det minste av en ganske spennende tolkning av verdenspolitikkenes utvikling.

Andre fortellinger, både i Norge og resten av Skandinavia, hadde ofte klare politiske slag-sider – slik som «Promenaden åt Kristiania», som i stor grad ble applaudert blant Venstrefolk, men kritisert på den unionsvennlige høyresiden. At dette tidlige eksemplet på norsk invasjonslitteratur hadde sitt utspring på den liberale siden av det politiske spektrum, viser også at sjangeren slett ikke utelukkende fant et hjem blant reaksjonære forfattere som Øvre Richter Frich. Men fortellingene pekte ofte også i forskjellige retninger, og ble tolket og lest på mange forskjellige måter, avhengig av lesernes egne interesser. Å bruke invasjons- og fremtidskrigslitteraturens popularitet for å se hvilken vei folket lente i en gitt sak, eller å anta at slik litteratur formet folkemeningen, er altså en ganske vrien øvelse.

Det som kan slås fast, er at mye av litteraturens popularitet, i Norge som i Europa, kan forklares gjennom et ønske om å lese ikke bare spennende fortellinger, og fortellinger om fremtiden, men fantastiske historier der kjente landemerker og det «hjemlige» settes inn i en større, verdenshistorisk kontekst. Frichs heltefigur Jonas Fjeld er norsk, og i *Flyvefisken* foregår handlingen både i Norge og på den internasjonale scene, deriblant i London. Lille, ubetydelige Norge settes dermed i begivenhetenes sentrum. Det samme kan sies om for eksempel *Kaptein Planke*, der en amerikansk flåte utfordrer den norske marinen. Mange lesere befant seg nok i samme båt som anmelderen i sørlandsavisen *Lindesnes*, som leste Hamms/Hanssens beskrivelse av et undervannsbåtangrep med «aandeløs spænding. Man knuger næver, griber uvilkaarlig i bordpladen; man ønsker: Gid han maatte nu være heldig! Gid han kunne flænge, splintre og knuse dem til atomer!» Og dette var i en kommentar som ellers var svært kritisk til de økningene i forsvarsbudsjettet som ble lagt til grunn for marinenes suksess i romanen.⁵⁷

Norske lesere fant det naturlig nok interessant å lese om Norge, og om spennende hendelser. Men på et mer prosaisk nivå må de også ha ønsket å lese om seg selv. Mens avisen *Ørebladet* fant mye «Liv og holloi, som fanger interessen» i Odd Munks *Nye Norge*,⁵⁸ var andre mer opptatt av de konkrete elementene en leser kunne bite seg merke i. «Her ved Kongsvinger gaar det varmt til i Fortællingen», skrev en anmelder i *Indlandsposten*; «de norske Vaaben høster her megen Ære.» Men anmelderen mente også at det var urimelig å tro at Kongsvinger festning ville være vanskeligere å ta for den svenske hæren enn Fredriksten, slik boken

56. Se f.eks. Melby 2023.

57. *Lindesnes*, 24. desember 1902: 1.

58. *Ørebladet*, 17. november 1906: 2.

beskrev.⁵⁹ Lokal kontekst, og kunnskap om lokale forhold ble trukket frem som noe leserne kunne ha nytte av når de leste fortellingen. En annen anmelder trakk frem et annet viktig element: «De, som i fjor deltog i grænsevagten, vil vistnok komme til at læse [sic] [boken] med særlig interesse.»⁶⁰ Å lese om seg selv, eller å kjenne seg igjen i et narrativ, vil øke en fortellings underholdningsverdi for leserne. Sammenlignet med andre land var ikke norske historier spesielt avanserte i så måte: «The Siege of Portsmouth», som gikk som føljetong i lokalavisen *The Mail* i Portsmouth i Storbritannia mellom 17. juni og 16. juli 1895, inkluderte en lang liste av Portsmouths befolkning, og fortellingens lesere, i beskrivelsen av en fremmed invasjon.⁶¹

At norsk fremtidskrigslitteratur begynte å bli skrevet og lest i større omfang i de femten årene før utbruddet av verdenskrigen, har altså naturlige forklaringer. De historiene som ble skrevet i dette tidsrommet, var gjerne spenningsromaner heller enn direkte politiske pamfletter. De var beregnet på et stort publikum, og kombinerte ofte tekniske beskrivelser med dramatiske hendelser – slik som i *Kaptein Planke* og i den kontrafaktiske *Det nye Norge*. Disse fortellingene var gjerne politiske, på sine vis, og de ble kommentert i avisene og la dermed grunnlaget for eller var innlegg i pågående debatter. Men fremtidskrigslitteraturen ble lest av en stor krets lesere med et variert syn på forskjellige politiske spørsmål, og litteraturen kan derfor ikke sies å virkelig «forme» eller egentlig «representere» folkemeningen i spesielle eller generelle spørsmål.

Denne artikkelen har vist at norsk invasjons- og fremtidskrigslitteratur var en del av en skandinavisk og europeisk trend, der populære fremtidskrigsfortellinger ble masselektyre i årene før 1914. Forhåpentligvis har teksten vært et tidlig innlegg i fremtidig forskning på fenomenet, heller enn siste ord om temaet. Et naturlig neste skritt vil for eksempel kunne være å identifisere hvordan, og i hvilken grad, fremtidskriger i fiksjon ble tolket og diskutert blant landets væpnede styrker i perioden før 1914.

Litteratur

- Ahlund, C. (2003). Den svenska invasionsberättelsen – en bortglömd litteratur. *Tidsskrift för litteraturenskap*, (3), 82–103.
- Ahlund, C. (2010). *Underhållning och propaganda. Radschas (Iwan Aminoffs) romaner om första världskriget 1914–1915*. Avdelningen for litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala.
- Ahlund, C. (2012). Rats and Anthills. The First World War in the Scandinavian Spy Novel. I C. Ahlund (red.), *Scandinavia in the First World War. Studies in the War Experience of the Northern Neutrals* (s. 109–127). Nordic Academic Press.
- Aminoff, I.T. (Radscha). (1904). *När krigsguden talar (för hem och hård)*. Romantiserad skildring af vårt kommande krig. F.C. Askerbergs bokförlag.
- Aminoff, I.T. (Radscha). (1906). *Kriget Norge-Ryssland. Føljder af olycksåret 1905*. Gustafson & Pålhlsons bokförlag.
- [Arnold-Forster, H.O.]. (1888). In a Conning Tower. How I Took H.M.S. «Majestic» into Action. *Murray's Magazine*, juli, 59–78.

59. *Indlandsposten*, 21. november 1906: 2.

60. *Nordenfjeldsk Tidende*, 30. november 1906: 2.

61. «The Siege of Portsmouth» var skrevet av Beccles Wilson og William Laird Clowes, og ble publisert i *The Mail* som en del av Alfred Harmsworth sin politiske valgkamp for et av Portsmouths seter i Underhuset. Se Melby 2020.

- Beaumont, M. (2006). Cacotopianism, the Paris Commune, and England's Anti-Communist Imaginary, 1870-1900. *English Literary History*, 73(2), 465–487. <https://doi.org/10.1353/elh.2006.0012>
- Björlin, G. (1876). *En framtidssaga. Ur en Stocholmstidning för år 1925*. Aktiebolaget Nu.
- Bulfin, A. (2015). «To Arms!» Invasion Narratives and Late-Victorian Literature. *Literature Compass*, 12(9), 482–496. <https://doi.org/10.1111/lic3.12253>
- Bulfin, A. (2018). *Gothic Invasions. Imperialism, War and Fin-de-Siècle Popular Fiction*. University of Wales Press.
- [Chesney, G.T.]. (1871). *The Battle of Dorking. Reminiscences of a Volunteer*. Blackwood and Sons.
- [Chesney, G.T.]. (1872). *Slaget vid Dorking. En skarpskytts minnen*. Carl Nordins Förlag.
- Clarke, I.F. (1965). The Battle of Dorking. *Victorian Studies*, 8(4), 309–328.
- Clarke, I.F. (1967). Forecasts of Warfare in Fiction 1803-1914. *Comparative Studies in Society and History*, 10(1), 1–25.
- Clarke, I.F. (1992). *Voices Prophesying War. Future Wars 1763-3749* (2. utg.). Oxford University Press.
- Clowes, W.L. (1892). *The Captain of the 'Mary Rose'. A Tale of To-morrow*. Tower Publishing Company.
- Colomb, P., Maurice, J.F., Maude, F.N., Forbes, A., Lowe, C., Murray, D.C., & Scudamore, F. (1893). *The Great War of 189-. A Forecast*. William Heinemann.
- Dalgaard, N. (red.). (2011). *Slaget ved Lyngby, og andre danske fremtidsfortællinger*. Science Fiction Cirklen.
- Dahl, H.F., Øy, N.E., & Flo, I. (red.). (2010). *Norsk presses historie*, bd. 4, *Norske aviser fra A til Å*. Universitetsforlaget.
- Dahl, W. (1975). *Blå briller og løsskjegg i Kristiania. Om kriminal- og spenningsromaner fra tida omkring første verdenskrig*. Gyldendal norsk forlag.
- Det stora kriget 1895 och huru Sverige räddades*. (1891). Gernandts boktryckeri-aktiebolag.
- [Douglas, L.]. ([1890]). *Hvorledes vi tabte Norrland*. Flyveskrift fra Norges forsvarsforening, Thronhjems kreds.
- Finkelstein, D. (2002). From Textuality to Orality – the Reception of *The Battle of Dorking*. I J. Thompson (red.), *Books and Bibliography. Essays in Commemoration of Don McKenzie* (s. 87–102). Victoria University Press.
- Frich, Ø.R. (1914). *Flyvefisken. En roman fra verdenskrigen 1921*. Komanditselskapet Narvesens kioskkompani.
- Hamm, F. [Hanssen, O.]. ([1902]). *Kaptein Planke, Chef for Valkyrjen, og krigen 1914*. J.M. Stenersen & Co.s forlag.
- Hughes, M., & Wood, H. (2014). Crimson Nightmares. Tales of Invasion and Fears of Revolution in Early 20th Century Britain. *Contemporary British History*, 28(3), 297–317. <https://doi.org/10.1080/13619462.2014.941817>
- Hvarför vi förlorade slaget vid Upsala den 18 maj 1900*. (1890). Henrik Sandberg.
- [Larsen, K., & Dalhoff-Nielsen]. (1908). *Dommens dag*. H. Hagerups forlag.
- Le Queux, W. (1894). *The Great War in England in 1897*. Tower Publishing Company.
- Le Queux, W. (1906). *The Invasion of 1910. With a Full Account of the Siege of London*. E. Nash.
- Le Queux, W. ([1907]). *Die Invasion von 1910. Einfall der Deutschen in England* (T. Tamm, overs.). Concordia / Deutsche Verlags-Anstalt.
- Matin, A.M. (2011a). The Creativity of War Planners. Armed Forces Professionals and the Pre-1914 British Invasion Scare Genre. *English Literary History*, 78(4), 801–831. <https://doi.org/10.1353/elh.2011.0031>
- Matin, A.M. (2011b). Scrutinizing *The Battle of Dorking*. The Royal United Service Institution and the Mid-Victorian Invasion Controversy. *Victorian Literature and Culture*, 39(2), 385–407. <https://doi.org/10.1017/s1060150311000052>

- Melby, C.K. (2020). Empire and Nation in British Future-War and Invasion-Scare Fiction, 1871-1914. *The Historical Journal*, 63(2), 389–410. <https://doi.org/10.1017/S0018246X19000232>
- Melby, C.K. (2023). Rethinking British Militarism before the First World War. The Case of *An Englishman's Home* (1909). *The English Historical Review*, 137, 1377–1401. <https://doi.org/10.1093/ehr/ceac258>
- Munk, O. [Elvestad, S., & Erichsen, O.W.]. (1906). *Det Nye Norge. Krigen 1905*. Eget forlag.
- Nagel, W. (1905). *Et skjæbnesvangert dokument*. «Skandinavisk bibliothek»s forlag.
- Oppegaard, S. (1911). Fra krigen 191*. I *For Flaggets Hæder* (s. 29–33). H. Aschehoug & Co.
- Pemberton, M. (1893). *The Iron Pirate. A Plain Tale of Strange Happenings on the Sea*. Cassell and Company.
- Pemberton, M. (1899). *Kaptein Black. Eller jernpiraten*. Alb. Cammermeyers forlag.
- Pettersen, H. (1924). *Norsk anonym- og pseudonymlexikon*. Steenske forlag.
- Seestern (pseud.). ([1906]). '1906'. *Der Zusammenbruch der alten Welt*. Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung.
- Sigbrand (pseud.). (1906). *Uppgörelsen. Skildringar från det kommande svensk-norska kriget*. Wilh. Siléns förlag.
- Suvin, D. (1983). *Victorian Science Fiction in the UK. The Discourses of Knowledge and of Power*. G.K. Hall & Co.
- Syversen, O.M. (1986). ...så gikk det sånn passelig skjevt. *En beretning om Sven Elvestad*. Metope.
- Sørensen, Ø. (2004). *Historien om det som ikke skjedde. Kontrafaktisk historie*. Aschehoug.
- Sørensen, Ø. (2005). «Hvad vi har manglet, er politisk religiøsitet» – kompromissløsheten i 1905. *Historisk tidsskrift*, 84(2), 167–182. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2005-02-02>
- Terjesen, B., Kristiansen, T., & Gjelsten, R. (2010). *Sjøforsvaret i krig og fred. Langs kysten og på havet gjennom 200 år*. Fagbokforlaget.
- Visionary, J. [Gullvaag, O.]. (1911). *Kaptein Skugge. Fantastisk forteljing um krigen millom Russland og Noreg i 1950*. S. T.hjems Amtstid.s trykkeri.
- Wells, H.G. (1908). *The War in the Air. And Particularly How Mr. Bert Smallways Fared while It Lasted*. George Bell & Sons.
- Øverås, A. (1942). *Olav Gullvåg*. Olaf Norli.